

Shiraz University
RICeST
ISC

ISSN: 2008-7926

Journal of

Legal Studies

Scientific

Vol. 18, Issue 2, Summer 2026

JLS

Journal of Legal Studies

Journal Homepage: <https://jls.shirazu.ac.ir/>
doi: <https://10.22099/jls.2025.52677.5294>

Research Article

Identification of Personal Property of National Luminaries (Mafakher) as National Heritage and Its Legal Requirements: The Challenge of Conflict between Private Property and Public Right

Zahra Barakat¹, Hojjat Mobayen², Haniyeh Zakerinia^{3*}

1. MSc. of Private Law, Department of Islamic and Private Law. School of Law and Political Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran

2, 3. Department of Islamic and Private Law. School of Law and Political Sciences, Shiraz University, Shiraz, Iran

Article history:

Received: 25-02-2024

Accepted: 0-06-2024

Abstract

Introduction

Although the private property of individuals is respected, in cases where a property possesses the characteristic of belonging to the public culture, the government may limit or even expropriate the private ownership of individuals. One instance of such property is the personal property of national luminaries (Mafakher). Luminaries (Mafakher) are those who have used their talent to create unique phenomena or perform admirable acts that shape the norms and values of society, or whose lifestyle, in the view of society, represents the attainment of perfection of a value. Luminaries of any society, due to their influence in various scientific, social, political, cultural, religious, and other fields, are considered a part of the culture and national

Please cite this article as:

Barakat, Z., Mobayen, H., Zakerinia, H (2026). Identification of Personal Property of National Luminaries (Mafakher) as National Heritage and Its Legal Requirements: The Challenge of Conflict between Private Property and Public Right. *Journal of Legal Studies*, 18(2), 117-152.

doi: <https://10.22099/jls.2025.52677.5294>.

* Corresponding author:

E-mail address: h.zakerinia@shirazu.ac.ir

identity of each country; consequently, their personal property can also be registered as national heritage under certain conditions. In the conflict between the private property of luminaries over their personal belongings and the public right to culture, this article seeks to explain the grounds and criteria for identifying the property of luminaries as national heritage and its legal requirements.

Method

The present article has been compiled using a descriptive-analytical method and by studying upstream documents and laws and regulations in the field of cultural heritage. Data collection has been carried out using library resources and reliable internet databases. In this research, by analyzing existing laws and regulations, the conflict between private property and the public right to culture in identifying the personal property of luminaries as national heritage has been examined, and its effect on the limitations imposed on the owner by the government, as well as compensation for damages inflicted upon this property, has been studied.

Findings

The personal property of luminaries can be registered as national heritage if it possesses one of the following characteristics: 1) It is the "cause of fame" of the luminary or "related to their fame" and in a way "recounts the influence of the luminary on the culture of a society"; 2) It has a spatial connection and dependency with the luminary; 3) It was gifted to them by virtue of the luminary's personality. The property of luminaries that is registered as national heritage is distinguished from other national heritage in terms of the conflict between private property and the right to culture, its connection to the right of publicity and personality of the luminary (rather than the inherent values of the property itself), and the necessity of preserving the private property of luminaries (except in exceptional cases); therefore, the system governing the identification and registration of this property must be different from other national heritage. In the authors' opinion, government intervention regarding the property of luminaries is in principle exceptional and limited to cases where this property is considered part of the public cultural values of the country and is at risk of destruction. Therefore, a voluntary registration system preserving the personal ownership of luminaries can assist in the protection of this property. The scope of government supervision over this property is very limited during the lifetime of the luminary and increases after their death in order to preserve the registered national heritage, unless the heirs protect these heritage items in a proper manner. The liability of the government may arise in two scenarios:

"negligence in policy-making and legislation" or "negligence in performing legal duties and supervising national heritage." Furthermore, the fault of the owner (the luminary) himself in protecting the registered property, if it leads to damage to the spiritual and cultural values of the heritage, can also give rise to civil liability.

Conclusion

In registering the property of luminaries as national heritage, we are faced with a conflict between two rights: on one hand, the proprietary right of luminaries over their property is respected, and on the other hand, the right of the public community to this property, which encompasses a part of a country's culture, is undeniable. Considering the distinguishing aspects between the registered property of luminaries and other national heritage, it seems that the registration of luminaries' property as national heritage should be voluntary and, during their lifetime, upon the request of the luminary, and after death, by testament or upon the request of the heirs. The registration of luminaries' property does not cause it to leave their ownership, and during their lifetime, the administration of this property rests with the luminary himself, and after death, if the heirs take appropriate action to preserve and maintain this property, the government has no right to intervene. Therefore, it can be said that the scope of government intervention for registering and preserving the personal property of luminaries is more limited than its intervention regarding other national heritage. In the event of damage to a national heritage, the owner, in terms of material and economic aspects (proprietary rights), and the government or the prosecutor, in terms of public aspects (the public right of the people to culture), may claim compensation for the damages incurred.

Keywords: National Heritage, Public Right to Culture, Private Property, Civil Liability, National Luminaries (Mafakher)

شناسایی اموال شخصی مفاخر به عنوان اثر ملی و الزامات حقوقی آن: چالش تقابل مالکیت خصوصی و حق عمومی

زهره برکت^۱، حجت مبین^۲، حانیه ذاکری نیا^{۳*}

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه

شیراز، شیراز، ایران

۲ و ۳. استادیار گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۱۹

اطلاعات مقاله

چکیده

امروزه اموالی از مفاخر دوران معاصر، به ثبت ملی می‌رسد که ویژگی تاریخی خاصی ندارد. از طرفی حق مالکیت اشخاص از نظر قانونی مورد حمایت است و از سوی دیگر اموال این مفاخر سرمایه فرهنگی و اجتماعی یک کشور به شمار می‌رود و باید برای نسل‌های بعد باقی بماند. لذا باید تعادلی میان حفظ منفعت عمومی و حفظ حقوق مالکانه ایشان برقرار شود. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی، در صدد پاسخگویی به این سوالات است که بر اساس چه معیارهایی اموال شخصی مفاخر به عنوان یک اثر ملی قابل ثبت است؟ و آیا بین نظام حقوقی ثبت و اداره اموال ثبت شده مفاخر و سایر آثار ملی، تفاوت وجود دارد؟ یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که اموال مفاخر که «سبب یا مرتبط با شهرت» ایشان و به گونه‌ای بازگوکننده «تأثیر مفاخر در فرهنگ یک جامعه» هستند یا با ایشان «وابستگی مکانی» دارند و یا «به واسطه شخصیت مفاخر به ایشان اهدا شده»، به عنوان اثر ملی، قابل

استناد به این مقاله:

برکت، زهره؛ مبین، حجت و ذاکری نیا، حانیه (۱۴۰۵). شناسایی اموال شخصی مفاخر به عنوان اثر ملی و الزامات حقوقی آن: چالش تقابل مالکیت خصوصی و حق عمومی. *مجله مطالعات حقوقی*. ۱۸، (۲)، ۱۵۲-۱۱۷.

E-mail address: h.zakerinia@shirazu.ac.ir

* نویسنده مسئول:

ثبت هستند. با توجه به وجوه تمایز بین اموال شخصی مفاخر و سایر آثار ملی، محدوده مداخله دولت در ثبت و اداره اموال شخصی مفاخر به ویژه در دوره حیات ایشان، باید کمتر از سایر آثار ملی باشد و حتی فروش و انتقال این اموال مانع قانونی نداشته باشد. در صورت ورود خسارت به آثار ملی متعلق به مفاخر، حسب مورد دولت، مالک یا شخص ثالث مسئولیت مدنی دارد.

واژگان کلیدی: آثار ملی، الزامات حقوقی، حق عمومی بر فرهنگ، مالکیت خصوصی، مسئولیت مدنی، مفاخر.

سرآغاز

طبق اصل ۲۲ قانون اساسی، جان و مال و حیثیت اشخاص از هرگونه تعرض مصون است و جز به حکم قانون، امکان سلب یا محدودیت آزادی و مالکیت اشخاص وجود ندارد. در اصل ۴۷ قانون اساسی نیز مقرر شده که مالکیت مشروع اشخاص محترم است و ضوابط اعمال این حق را قانون معین می‌کند. بر همین اساس، جلوه‌هایی از احترام به مالکیت اشخاص در قوانین مختلف ملاحظه می‌شود. به موجب مواد ۳۰ و ۳۱ قانون مدنی، مالک حق هرگونه تصرف و انتفاع از مال خود را دارد و جز به موجب قانون، امکان محدودیت تصرفات و انتفاعات وی وجود ندارد. این مقررات، بدون ضمانت اجرا باقی نمانده و در مقررات مختلفی از جمله مقررات مربوط به غصب، سرقت، تصرف عدوانی و ... از مالکیت اشخاص حمایت شده است. حتی خود قانون اساسی نیز حفاظت از مالکیت اشخاص را تکلیف دولت می‌داند؛ زیرا اطلاق اصل ۲۲ قانون اساسی، نسبت به اعمال دولت نیز مجرا است و تنها در صورتی که منفعت عمومی وجود داشته باشد، دولت مجاز به محدود کردن یا سلب حق مالکیت خصوصی است. البته در همین موارد نیز نباید منفعت خصوصی و حقوق مالک را به کلی نادیده گرفته شود و از این جهت سبب متضرر شدن مالک شود.

یکی از مواردی که دولت در اموال شخصی افراد مداخله می‌کند، ثبت یک اثر به عنوان اثر ملی است. اموالی که در اصطلاح میراث فرهنگی نامیده می‌شوند و یکی از اساسی‌ترین ارکان تحکیم هویت، ایجاد خلاقیت و خودباوری ملت‌هاست (شاکری و جعفرپور، ۱۳۹۹: ۲۶۲). این اموال، معرف دستاوردهای یک تمدن هستند و فرهنگ یک جامعه را برای نسل‌های آینده به نمایش می‌گذارند و علاوه بر دارا بودن مزایای فرهنگی، در توسعه صنعت گردشگری نیز نقش بسزایی دارند. از سوی دیگر صنعت گردشگری نیز عاملی مؤثر برای توسعه فرهنگی در سطح محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی محسوب می‌شود و با توسعه فناوری، برنامه‌ریزی و مدیریت صحیح و مناسب، می‌توان از آن برای توسعه فرهنگی بهره جست (شماعی، ۱۳۸۷: ۸۱).

موضوع میراث فرهنگی نمونه کاملی از محل تلاقی حقوق خصوصی و حقوق عمومی است (Jagielska-Burdauk, 2022: 1). در تقابل مالکیت خصوصی و حق عمومی برای حفاظت از آثاری که به فرهنگ عمومی تعلق دارد، نخستین سؤال این است که فرهنگی بودن یا نبودن یک اثر بر اساس چه ضابطه‌ای تعیین می‌شود؟ منشأ این ابهام، ماده واحده قانون ثبت آثار ملی ۱۳۵۲ است که با تصویب آن، قلمروی آثار ملی و فرهنگی توسعه یافته است؛ زیرا ماده ۱ قانون راجع به حفظ آثار ملی، فقط اموالی را که تا اختتام سلسله زندیه به وجود آمده بودند، اثر ملی محسوب می‌کرد، ولی پس از تصویب این ماده واحده، وزارت میراث فرهنگی مبادرت به ثبت اموال افراد سرشناس جامعه کرد که هیچ ارتباطی با حرفه آنان نداشته، بلکه مربوط به زندگی شخصی ایشان بوده است؛ مثلاً خانه هوشنگ ابتهاج، فقط به این سبب که درخت معروفی که او در اشعارش از آن سخن می‌گفت، در آن خانه قرار داشت، در فهرست آثار ملی به ثبت رسید. تأثیر افرادی که به دلیل نبوغ علمی، هنری، سیاسی و اجتماعی نزد افراد یک جامعه محبوبیت پیدا می‌کنند، بر کسی پوشیده نیست؛ ولی اموالی که بی-ارتباط با حوزه کاری آنان محسوب می‌شود، چگونه می‌توانند شاخصه فرهنگی را به خود اختصاص دهند؟ آیا صرف شهرت صاحبان این املاک می‌تواند به‌عنوان دلیلی جهت به ثبت رساندن آن‌ها تلقی شود؟

به نظر می‌رسد که مالکیت خصوصی مفاخر که وصف «دائمی و انحصاری بودن» دارد، نباید به صرف شهرت ایشان، مورد تعرض قرار گیرد؛ لذا باید ملاک روشنی برای ثبت این اموال شناسایی شود. چه اینکه در کنار حفظ و حراست از فرهنگ عمومی جامعه، حق چهره‌های سرشناس نسبت به اموال شخصی‌شان نیز باید حفظ و اختیار دولت در محدود ساختن این حقوق ضابطه‌مند شود. البته نباید از نظر دور داشت که دولت نماینده عموم، در حفاظت از اثر است و ضمن اینکه وظیفه دارد، تدابیر لازم را جهت حفظ اثر بیندیشد، چنانچه به این آثار خسارت وارد شود، امکان مطالبه جبران خسارت وارده را نیز دارد.

مطالعه پیشینه پژوهش‌های صورت گرفته در خصوص این موضوع، حکایت از این دارد که اگر تحدید مالکیت خصوصی افراد بر آثار تاریخی پذیرفته نشود، مالک می‌تواند بر مبنای حق نامحدود (مطلق) خود به تخریب اثر تاریخی پردازد یا آن را در بازارهای خارجی به فروش رساند که نتیجه آن نابودی ثروت‌هایی است که به عموم افراد یک جامعه تعلق دارد. پیامدهای ناگوار این رویکرد، محققان را واداشته تا راه‌حلی برای مداخله دولت، در جهت محدود ساختن مالکیت این‌گونه اموال ارائه کنند (علیشاهی قلعه‌جوقی و دهقان، ۱۳۹۳: ۷۴؛ خیرخواه خالان، ۱۳۹۸: ۱۴۰-۱۳۳؛ کرمی و خیرخواه، ۱۳۹۹: ۱۳). برخی، بازنگری در قوانین و اختصاص بودجه، جهت خرید اشیای مکشوفه تاریخی توسط افراد، از جانب دولت و انتقال آن‌ها به موزه را پیشنهاد داده‌اند (بهرامی فر، ۱۳۹۱: ۱۲۸-۱۲۷). در مقابل برخی نیز در جستجوی مبنای فقهی و حقوقی جهت تحدید مالکیت اشخاص بوده‌اند. در این راستا برخی با استناد به قواعد فقهی نظیر ضرورت، تقدم مصلحت عمومی بر مصلحت خصوصی و تلقی این اموال به عنوان انفال، مداخله دولت در خصوص اموال فرهنگی را توجیه کرده‌اند (ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۱۱۱-۱۱۲) و برخی نیز مبنای توجیه مداخله دولت را بنای عقلا دانسته‌اند (فتاحی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۳۳-۱۳۲؛ گروسی، ۱۳۹۵: ۱۱۵-۱۱۳؛ ساداتی، ۱۳۹۹: ۱۳۵-۱۴۰). تحقیقاتی نیز حقوق و تکالیف مالکین خصوصی که اموالشان در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است را مورد واکاوی قرار داده‌اند (عباسی، ۱۳۹۹: ۳۷-۳۴).

نکته قابل توجه در خصوص پژوهش‌های فوق این است که عمده این تحقیقات به مطالعه آثار تاریخی پرداخته‌اند که به لحاظ ویژگی‌های خود مال به عنوان یک اثر تاریخی محسوب می‌شود؛ (به اعتبار مال) حال آنکه که امروزه اموالی به عنوان اثر ملی به ثبت می‌رسند که خود واجد ویژگی تاریخی و یا فرهنگی خاصی نیستند، بلکه به دلیل تعلق به اشخاص مشهور (مفاخر) ارزش فرهنگی یافته‌اند (به اعتبار مالک). به نظر می‌رسد که وضعیت اموال شخصی مفاخر که به عنوان اثر ملی به ثبت رسیده‌اند، متفاوت از آثار تاریخی است. لذا هم از حیث مبنا و هم از حیث ضوابط، در این خصوص باید

تأملی دوباره کرد.

مقاله حاضر به روش توصیفی- تحلیلی و با مطالعه اسناد بالادستی و قوانین و مقررات حوزه میراث فرهنگی و نیز مقررات عام، به دنبال یافتن پرسش‌های پژوهش است. گردآوری داده‌ها با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و پایگاه‌های معتبر اینترنتی صورت پذیرفته است. در این پژوهش، با تحلیل قوانین و مقررات موجود، تقابل مالکیت خصوصی و حق عمومی بر فرهنگ در ثبت اموال شخصی مفاخر به‌عنوان اثر ملی بررسی و تأثیر آن بر محدودیت‌های ایجاد شده برای مالک توسط دولت و نیز جبران خسارات وارده بر این اموال مورد مطالعه قرار گرفته است. بدین ترتیب در قالب مبانی نظری، به تعریف آثار ملی و مفاخر پرداخته می‌شود؛ سپس زمینه‌های قانونی و معیارهای شناسایی اموال مفاخر به‌عنوان اثر ملی بررسی خواهد شد؛ با عنایت به وجوه تمایز اموال شخصی مفاخر با سایر اموالی که به‌عنوان اثر ملی به ثبت می‌رسند، به نظر می‌رسد ضروری است که نظام حقوقی حاکم بر این اموال با سایر آثار ملی متفاوت باشد که در بخش پایانی این مقاله به این موضوع خواهیم پرداخت.

۱. قلمروی مفهومی آثار ملی و مفاخر

ورود به بحث، مستلزم شناخت مفاهیم «آثار ملی» و «مفاخر» است که در ادامه به آن خواهیم پرداخت.

۱-۱. آثار ملی

برای درک صحیح مفهوم «آثار ملی» باید به تعریف قانون‌گذار از این آثار توجه کنیم. به‌موجب ماده ۱ قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ «کلیه آثار صنعتی و ابنیه و اماکنی که تا «اختتام دوره سلسله زندیه» در مملکت ایران احداث شده، اعم از منقول و غیرمنقول، با رعایت ماده ۳ این قانون می‌توان جزء آثار ملی ایران محسوب داشت و در تحت حفاظت و نظارت دولت است». محدوده مفهوم آثار ملی به‌موجب قانون ثبت آثار

ملی مصوب ۱۳۵۲/۰۹/۱۲ گسترش یافته است. به موجب این قانون، وزارت میراث فرهنگی می تواند علاوه بر آثاری که به موجب قوانین سابق به عنوان اثر ملی تلقی شده اند، «... آثار غیرمنقولی را که از نظر تاریخی یا شئون ملی واجد اهمیت باشد، صرف نظر از تاریخ ایجاد یا پیدایش آن، با تصویب شورای عالی فرهنگ و هنر، در عداد آثار ملی مذکور در قانون مزبور به ثبت برساند ...»

به نظر می رسد، تعریفی که ماده ۱ قانون راجع به حفظ آثار ملی از این آثار ارائه کرده، تعریف جامعی نیست؛ (خیرخواه خالان، ۱۳۹۸: ۲۹-۲۸) چه اینکه آثار ملی ارزشمند حکومت های بعد از سلسله زندیه، همچون قاجاریه و پهلوی و دوران معاصر و همچنین برخی آثار ملی که در خارج از قلمرو ایران احداث شده و سپس به کشور منتقل شده است (مانند غنائم، هدایای شاهان آثار خریداری شده و آثار تهیه و اهدا شده توسط ایرانیان خارج از کشور و ...) را در برنمی گیرد؛ لیکن معیار مقرر شده در قانون ثبت آثار ملی، یعنی «واجد اهمیت بودن» اثر از منظر «شئون ملی و تاریخی» نیز معیاری مبهم است که می تواند مالکیت خصوصی افراد را به مخاطره بیندازد. مضافاً اینکه این معیار ویژه اموال غیرمنقول است و اموال منقول را در برنمی گیرد.

میراث فرهنگی در سیاست های کلان کشور، معمولاً مترادف با «بناهای قدیمی» و «اشیا عتیقه» (غیر مکتوب) در نظر گرفته شده و اکثر مصوبات قانونی نیز برای حفاظت از این نوع میراث به تصویب رسیده اند (مرتجائی و دیگران، ۱۴۰۲: ۶۷). به موجب لایحه قانونی جلوگیری از حفاری های غیرمجاز، برای اینکه اثری دارای خصیصه «تاریخی بودن» محسوب شود، باید دست کم یک صد سال از تاریخ ساخت یا عمر آن گذشته باشد؛ ماده ی ۱ آیین نامه اموال فرهنگی، هنری و تاریخی نهادهای عمومی و دولتی مصوب ۱۳۸۱/۱۲/۰۷ نیز دو معیار داشتن «یک صد سال قدمت» و وجود «حیثیت تاریخی - فرهنگی» را مورد توجه قرار داده است. همان گونه که ملاحظه می شود، قانون گذار برای شناسایی آثار ملی، دو معیار «قدمت» و «واجد شئون ملی بودن» را مطمح نظر قرار داده است؛ ولی پس از قانون ثبت آثار ملی، معیار قدمت در قانون -

گذاری‌های بعدی ظهور بیشتری پیدا کرده است؛ بر اساس آنچه از مقررات فعلی استنباط می‌شود، در خصوص اموال غیرمنقول «داشتن حیثیت و شئون تاریخی و ملی» معیار اصلی تشخیص آثار ملی و در خصوص اموال منقول، معیار «یک‌صد سال قدمت» مدنظر قرار می‌گیرد. دوگانگی که شاید توجیه منطقی نتوان برای آن یافت. به نظر می‌رسد که معیار مناسب در این خصوص «ارتباط داشتن با شئون ملی» باشد، لیکن برای حفظ مالکیت خصوصی افراد نیز باید چاره‌اندیشی کرد که یکی مهم‌ترین مصادیق آن، اموال شخصی مفاخر است. اینک باید دید که آیا در خصوص مفاخر نیز قانون‌گذار معیار قدمت را ملاک قرار داده یا اینکه ملاک شئون ملی، رویکرد برتر محسوب می‌شود؛ به طوری که حتی اگر اموال شخص سرشناسی قدمت چندانی نداشت، ولی به جهت خصیصه فرهنگی صاحبش یا به هر نحوی دارای ابعاد فرهنگی تشخیص داده شد، به‌عنوان اثر ملی قابل ثبت است یا خیر؟ در مباحث آتی این مقاله، مقررات موجود در این زمینه بیان خواهد شد.

۱-۲. مفاخر

«مفاخر» هر جامعه‌ای به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های ایجاد و تقویت هویت جامعه به شمار می‌رود که نوعی احساس افتخار فرهنگی را در جامعه به وجود می‌آورد. بر همین اساس، خود مفاخر را نیز می‌توان به‌عنوان جزئی از میراث فرهنگی جامعه به شمار آورد. از نظر لغوی، مفاخر کلمه‌ای عربی از ریشه «فخر» و جمع «مفخره» است. مفاخر را به «چیزی که به آن فخر می‌کنند و مایه نازیدن است» معنا کرده‌اند؛ (معین، ۱۳۸۷: ۳۰۴۱) برخی دیگر نیز با توسعه دامنه این مفهوم، آن را «اشخاص یا چیزهای ارزشمندی که مایه افتخار و نازیدن‌اند»، تعریف کرده‌اند (انوری، ۱۳۸۱: ۷۲۱۱). بنابراین مفاخر صرفاً شامل افراد نیست و می‌تواند اشیا، اموال و حتی پدیده‌ها را نیز شامل شود. مثلاً مصدق در خاطرات خود، مبارزه ملت ایران با سیاست خارجی در مراجع بین‌المللی را جزء مفاخر ایران تلقی کرده است (مصدق، ۱۳۶۶: ۳۲۳).

در زبان فارسی، در کنار کلمه «مفاخر»، بعضاً از اصطلاح «مشاهیر» نیز استفاده می‌شود؛ هرچند که ممکن است در برخی موارد این دو واژه در یک معنا به کار روند، ولی از نظر معنایی با یکدیگر متفاوت هستند. کلمه مشاهیر از ریشه «شهرت» اتخاذ شده و اصولاً به معنی افراد «شناخته شده در سطح جامعه» است که لزوماً ممکن است جزء مفاخر نباشد. به عنوان مثال یک بازیگر فیلم‌های غیراخلاقی ممکن است شخصی مشهور باشد، ولی قطعاً جزء مفاخر نیست و با توجه به نظام‌های ارزشی نمی‌توان آن را یک الگوی فرهنگی معرفی کرد (زکریایی کرمانی، ۱۳۹۴: ۱۵۶). یا افرادی که به واسطه عوامل غیرارادی مثل خانواده یا ثروت موروثی به شهرت می‌رسند نیز جزء مفاخر قلمداد نمی‌شوند. از سوی دیگر، همه مفاخر نیز با وجود تأثیرگذاری بر فرهنگ عمومی و هویت جامعه، ممکن است شناخته شده برای عموم مردم نباشند.

اشخاصی به عنوان مفاخر شناخته می‌شوند که از استعداد خود برای خلق پدیده‌های منحصربه‌فرد یا انجام رفتار تحسین برانگیزی که هنجارها و ارزش‌های جامعه را می‌سازد، استفاده می‌کنند و یا سبک زندگی آن‌ها در دید جامعه، رسیدن به حد کمال یک ارزش محسوب می‌شود. هر فرهنگی در سازمان درونی خود، اصول کلی و اساسی برای گزینش رفتارها دارد که بر اساس همین قواعد و قوانین کلی و اساسی، الگوهای رفتاری^۱ در حوزه‌های بسیار متنوع تعمیم می‌یابد (بشیری، ۱۳۸۷: ۱۳).

در شناسایی مفاخر می‌توان کلیه مفاخر علمی، فرهنگی، هنری، سیاسی، دینی و مذهبی را در معنای عام فرهنگ قرار داد؛ زیرا که جایگاه همه این اشخاص با مسئله مهم «هویت ملی» پیونده خورده است. به عنوان مثال، الگوی زندگی، باورها و اعتقادات بسیاری از دانشمندان علمی کشور، صرف‌نظر از جایگاه علمی ایشان، برای همه افراد جامعه الگوی تلاش و پشتکار و ممارست است؛ در اینجا شخصیت فرد از جهت تلاش‌های علمی او مدنظر نیست، بلکه نقش او در فرهنگ‌سازی جامعه مورد توجه

۱. الگوهای رفتاری به عنوان عاملی مؤثر در گردشگری فرهنگی معرفی شده است (امین‌بیدختی، شریفی و توکلی، ۱۳۹۲).

قرار گرفته است. منقول است که پروفسور حسابی، در بستر بیماری و در روزهای آخر عمرشان نیز به تمرین زبان آلمانی مشغول بوده‌اند؛ رفتاری که یک کنش علمی نیست، بلکه یک کنش و الگوی رفتاری است (زکریایی کرمانی، ۱۳۹۴: ۱۶۴). درمجموع می‌توان گفت مفاخر، افرادی هستند که بر هویت و فرهنگ ملی یک کشور اثرگذار بوده و در حیطه فعالیت خود (علمی، هنری، فرهنگی، سیاسی، مذهبی، ورزشی و ...) به‌عنوان یک الگوی رفتاری قابل معرفی هستند. لذا دستیابی به موفقیت در حیطه تخصصی، شرط لازم برای شناخته شدن جزء مفاخر است، ولی کافی نیست. «اثرگذاری بر فرهنگ و هویت» و «امکان معرفی به‌عنوان الگوی جامعه» در شناخت مفاخر اهمیت دوچندان دارد. به‌عنوان مثال جهان پهلوان تختی را می‌توان جزء مفاخر ایران نامید، در حالی که ورزشکاران بسیاری پس از ایشان، به مدال‌های جهانی بیشتری دست یافتند، لیکن هیچ‌گاه اثرگذاری ایشان بر فرهنگ و هویت ملی به اندازه تختی نبود.

۲. زمینه‌های قانونی و معیارهای شناسایی اموال مفاخر به‌عنوان اثر ملی

اصولاً ثبت اموال مفاخر به‌عنوان اثر ملی یا حتی جهانی، به‌منظور حفظ و ترویج ارزش‌هایی است که مفاخر به سبب آن شهرت یافته و در جامعه اثرگذار بوده‌اند. ضمن اینکه این ارزش‌ها نباید مربوط به ظرف زمانی مشخصی باشد و به عصر خاصی محدود شود. در خصوص ثبت اموال مفاخر در فهرست آثار ملی، چند سؤال مطرح می‌شود. نخست اینکه مبنای حقوقی ثبت اموال شخصی مفاخر به‌عنوان اثر ملی چیست؟ دوم اینکه چه اموالی از مفاخر و بر اساس چه معیارهایی می‌توانند به‌عنوان اثر ملی به ثبت برسند؟ و درنهایت اینکه این اموال چه تفاوتی با سایر آثار ملی دارند؟ در ادامه به این سؤالات پاسخ داده خواهد شد.

۱-۲. زمینه‌های قانونی شناسایی اموال مفاخر به عنوان اثر ملی

برای درک زمینه‌های قانونی ثبت اموال مفاخر به عنوان آثار ملی، ضروری است مرور کوتاهی بر مقررات ثبت آثار ملی داشته باشیم. قانون حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹، نخستین اقدام جدی ایران در جهت توجه دقیق‌تر برای حفظ آثار تاریخی ارزشمند ایران بود که در پی فعالیت‌های روشنفکران عضو انجمن آثار ملی و قرار دادن رضاخان به عنوان رئیس این انجمن، توانست در زمینه ترغیب دولت به تصویب قانونی در خصوص حفظ آثار ملی موفق عمل کنند (حجت، ۱۳۸۰: ۲۳۱). سه سال پس از سقوط رضاشاه، در سال ۱۳۲۳ لایحه‌ای به تصویب مجلس رسید که حفاظت و مرمت آثار تاریخی دوره قاجار که دارای جنبه عمومی باشد نیز مشمول قانون حفظ آثار ملی شود و قلمرو شمول این قانون که فقط آثار احداث شده تا انتهای سلسله زندیه بود را توسعه دهد (نگهبان، ۱۳۸۵: ۱۲۵؛ حجت، ۱۳۸۰: ۲۳۱).

پس از ساخت بنای برج آزادی (شهید سابق)، دولت تصمیم گرفت به دلیل اهمیت و اعتباری که این بنا به عنوان بنای یادمان ملی داشت، آن را به عنوان یک اثر ملی ثبت کند؛ اما از آنجا که یکی از شرایط ثبت ملی، داشتن عمر بیش از ۱۰۰ سال برای بنا بود، از لحاظ قانونی مانعی برای ثبت ملی این برج وجود داشت. برای حل این مشکل، تصمیم گرفته شد بناهایی که واجد اهمیت و اعتبار ملی بودند، بدون در نظر گرفتن عمر آن‌ها در فهرست آثار ملی به ثبت برسند و به همین جهت نیز قانون ثبت آثار ملی در سال ۱۳۵۲ به تصویب رسید که ملاک ثبت یک اثر را مرتبط بودن آن با «شئون ملی» قرار داد.^۱ به نظر می‌رسد مقصود از شئون ملی، وجود خصیصه «تعلق به فرهنگ عمومی» و لزوم بقای این آثار است و باعث می‌شود که حتی اگر این اموال دارای مالک خصوصی هم باشند، تصرفات مالکان آن‌ها محدود شود و آن‌ها نتوانند با تغییر و دست‌کاری در این اموال و بناها، ماهیت آن‌ها را دگرگون سازند و یک فرهنگ را از

۱. برای دیدن توضیحات بیشتر در این زمینه رک عبدالحانی، ۱۳۹۸: ۷۱-۷۰

گذشته خود محروم کنند. البته برای جلوگیری از پایمال شدن حقوق مالکان خصوصی نیز باید تدابیری اندیشید. حذف شرط قدمت که البته در این قانون ویژه اموال غیرمنقول بود، اولین زمینه را برای ثبت اموال شخصی مفاخر که اصولاً فاقد این شرط هستند فراهم کرد.

پس از پیروزی انقلاب نیز قوانین و مقرراتی در راستای حفاظت از آثار ملی به تصویب رسید. اصل ۸۳ قانون اساسی بر حفظ مالکیت دولت بر نفایس ملی تأکید دارد و فصل نهم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵ نیز ازجمله قوانینی است که هرگونه تخریب، صدمه، خروج غیرقانونی، معامله و تجاوز به آثار ملی را جرم‌انگاری کرد (فدایی نژاد و حناچی، ۱۳۹۳). از دهه ۸۰ به بعد ثبت اموال متعلق به اشخاص خصوصی در زمره آثار ملی افزایش یافت؛ زیرا در قوانین برنامه توسعه یکی از برنامه‌های دولت ایجاد طرح‌هایی در زمینه حمایت از مالکین آثار تاریخی بوده است (بند ۱ ماده ۱۱۴ قانون برنامه چهارم توسعه و بند ۴ ماده ۱۱ قانون برنامه پنجم توسعه). در حقیقت از این دوره، قانون‌گذار پذیرفت که آثار ملی لزوماً جزء اموال عمومی محسوب نمی‌شود و می‌تواند در مالکیت خصوصی افراد باشد؛ لیکن نگهداری و بهره‌برداری از آن تابع ضوابط و مقرراتی است که میراث فرهنگی تعیین می‌کند.

ایجاد موزه‌های خصوصی و تخصصی که می‌تواند مرتبط با مفاخر هم باشد، ازجمله دیگر مقررات قانونی است که در بند الف و ب ماده ۱۱ قانون برنامه پنجم توسعه پیش‌بینی شده است. بند خ ماده ۸۳ قانون برنامه هفتم توسعه نیز به طور صریح اهتمام قانون‌گذار جهت افزایش ثبت اماکن مرتبط با مفاخر را نشان می‌دهد. هدف از ثبت آثار مفاخر معرفی آن‌ها به افراد جامعه و زنده نگاه داشتن خاطرات آن‌ها است، ولی این هدف گاه به انحراف رفته و اموالی که این افراد با آن‌ها نزد مردم شناخته نمی‌شوند و مرتبط با حریم خصوصی آن‌ها محسوب می‌شود نیز تحت عنوان آثار فرهنگی و ملی به ثبت می‌رسد که حتی بنای عقلا هم نمی‌تواند آن را توجیه کند.

تمرکز بر حاکمیتی بودن میراث فرهنگی و رویکرد یکسویه حفاظت از میراث فرهنگی از بالا به پایین (از دولت به مردم)، یکی از علل ناکارآمدی و موانع توسعه سیاست‌های این حوزه در کشور محسوب می‌شود؛ از یک‌سو باید حجم قابل ملاحظه‌ای از اعتبارات دولتی برای حفظ آثار فراوان و پراکنده در کشور تخصیص یابد و از سوی دیگر به دلیل منع مداخله مردم در امر حفاظت، آگاهی، خلاقیت، ابداع و ابتکار عمومی در بهره‌مندی حفاظت محور را نیز محدود می‌کند. این مشارکت علاوه بر جنبه‌های اقتصادی باید شامل سیاست‌گذاری در این حوزه نیز شود (چراغچی و شفیعا، ۱۴۰۳: ۸-۱۰). ماده ۷۲ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵ که واگذاری بهره‌برداری از آثار ملی ثبت شده متعلق به دولت، به بخش خصوصی و تعاونی را نیز ممکن ساخته است، گامی در این راستا محسوب می‌شود.

بررسی تحولات قانونی یاد شده، بیانگر سه تغییر رویکرد مهم در زمینه ثبت آثار ملی است که زمینه قانونی و حقوقی ثبت اموال شخصی مفاخر به عنوان آثار ملی را تشکیل می‌دهد؛ نخست اینکه از دهه ۵۰ به بعد، با حذف شرط یک‌صد سال قدمت، زمینه ثبت اموال مفاخر که فاقد ویژگی تاریخی بودند فراهم شد؛ دوم اینکه از دهه ۸۰ به بعد، با پذیرش ثبت اموال خصوصی به عنوان آثار ملی، ایجاد موزه‌های خصوصی و حتی حمایت از آن‌ها، قانون‌گذار مالکیت خصوصی آثار ملی را پذیرفت و رویکرد دولت از تملک آثار ملی و احتساب آن به عنوان اموال عمومی، به نظارت بر آثار ملی تغییر یافت؛ سوم اینکه هم‌زمان در همین دوره، رویکرد فرهنگی صرف به آثار ملی به رویکرد فرهنگی - اقتصادی تغییر یافت تا جذابیت‌های لازم برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این حوزه ایجاد شود. مجموعه تحولات قانونی یاد شده، زمینه قانونی ثبت اموال شخصی مفاخر به عنوان آثار ملی، ایجاد موزه‌های تخصصی و خانه موزه‌های مفاخر فراهم کرده است.

۲-۲. معیارهای شناسایی اموال مفاخر به عنوان اثر ملی

مفاخر نیز همانند سایر افراد جامعه بر اموال خود مالکیت خصوصی دارند و این مالکیت محترم است. برای اینکه اموال شخصی مفاخر به عنوان اثر ملی شناسایی شده و تحت این عنوان به ثبت برسد، باید دست کم واجد یکی از معیارهای زیر باشد.

۱. ارتباط با شخصیت و شهرت مفاخر: در شناسایی اموال قابل ثبت مفاخر باید توجه داشت که صرفاً اموالی قابل ثبت است که «سبب شهرت» مفاخر یا «مرتبط با شهرت» آن‌ها و به گونه‌ای «بازگو کننده تأثیر مفاخر در فرهنگ یک جامعه» باشد. به عنوان مثال آثار نقاشی کمال الملک یا خطاطی میرعماد، اموالی است که سبب شهرت ایشان شده است؛ ولی در خصوص برخی دیگر از مفاخر، اموال عادی ایشان (همانند مجموعه عینک‌های پروفسور حسابی) نیز به دلیل ارتباط با تلاش‌های آن شخص و ارتباط با اثرگذاری وی بر فرهنگ جامعه، به عنوان آثار ملی تلقی شده است (زکریایی کرمانی، ۱۳۹۴: ۱۶۵). کتابخانه شخصی یک دانشمند علمی، لباس‌ها یا وسایل ورزشی یک ورزشکار مشهور و یا اسباب و ابزارآلات نقاشی یک نقاش مشهور نیز در همین دسته قرار می‌گیرد.

۲. ارتباط و وابستگی مکانی با مفاخر: دسته‌ای از اموال مفاخر که غیر مرتبط با شهرت آن‌ها هستند، به جهت ارتباط و وابستگی با مکان معین و به جهت تأمین شهرت آن مکان می‌توانند به ثبت برسند. مثل خانه امام خمینی (ره) در خمین که در بدو امر، ارتباطی با شهرت ایشان نداشته ولی از آنجا که امام از این شهر برخاسته و این شهر به خاطر ایشان شناخته شده، به ثبت رسیده است. خانه بسیاری از مفاخر علمی، ادبی و هنری نیز که به عنوان اثر ملی یا موزه شخصی ایشان به ثبت رسیده، بر اساس همین معیار به عنوان اثر ملی شناسایی شده است. البته بناهایی که اگرچه مفاخر در آنجا سکونت داشته و مالک آن بوده‌اند ولی به لحاظ معماری، قدمت یا ویژگی دیگری که در خود بنا وجود داشته و صرف نظر از شخصیت مالک به ثبت رسیده، تابع مقررات مربوط به ثبت اموال مفاخر نیست. در حقیقت وجه تمایز این

دو دسته بناها این است که علت دارا بودن ارزش تاریخی و ملی که منجر به ثبت ملی اثر می شود، شخصیت مفاخر است یا وضعیت ملک؟

۳. اهدا مال به مفاخر به واسطه شخصیت ایشان: اگر اموالی به دلیل شهرت و اعتبار مفاخر به ایشان اهدا شود، چون به مالکیت شخصی ایشان درآمده و از سویی با شهرت ایشان نیز مرتبط است می تواند به عنوان آثار ملی به ثبت برسد. مثلاً کتابها و یا ابزار و وسایل اهدا شده از سوی مجامع علمی یا دانشگاه ها به یک دانشمند که از مفاخر علمی به شمار می رود و یا جوایزی که در اثر فعالیت ها و یا شرکت در مسابقات علمی، ورزشی، فرهنگی و ... به مفاخر اهدا می شود، نیز مشمول همین معیار قرار می گیرد و می تواند به عنوان آثار ملی به ثبت برسد. در مقابل، برخی اموال مثل هدایای اعطایی به رئیس جمهور به واسطه سمت، به ایشان داده می شود؛ لذا مفاخر مالک این اموال نمی شوند تا بتوان این اموال را به عنوان ملک شخصی آنان ثبت ملی کرد. این اموال به عنوان اموالی که در مالکیت شخصیت حقوقی آن سمت است، چنانچه از نظر وزارت میراث فرهنگی قابل ثبت تشخیص داده شوند، به عنوان اموال دولتی به ثبت می رسند و مشمول مقررات اموال ثبت شده مفاخر نیست.

۲-۳. وجوه تمایز اموال ثبت شده مفاخر به عنوان اثر ملی با سایر آثار ملی

با توجه به معیارهایی که برای شناسایی اموال مفاخر به عنوان اثر ملی بیان شد، مشخص می شود که این اموال با سایر اموال و آثار تاریخی و ملی از جهات ذیل متفاوت است:

۱. در خصوص اموال مفاخر که به عنوان اثر ملی به ثبت می رسد و یا واجد شرایط ثبت به عنوان اثر ملی هستند، ما با تقابل بین مالکیت خصوصی (مفاخر) و حفظ این اموال در راستای حفظ حق بر فرهنگ عمومی (جامعه) مواجه هستیم؛ در حالی که در خصوص سایر آثار ملی، از آنجا که این آثار به عنوان اموال عمومی شناخته می شوند، اساساً چنین تقابلی وجود ندارد. البته باید توجه داشت که برخی معتقدند، حقوق عمومی به تنهایی برای حفاظت از میراث فرهنگی کافی نیست و یک نظام

ترکیبی از حقوق عمومی و خصوصی، بهتر می‌تواند حفاظت از این اموال را تأمین کند (Jagielska-Burdauk, 2022: 24). حتی برخی بر این عقیده‌اند که تلاش برای تعریف حقوق عمومی در حقوق خصوصی یا بالعکس، اشتباه است؛ بلکه باید از یک فرآیند پایدار عمومی‌سازی حقوق خصوصی و خصوصی‌سازی حقوق عمومی سخن گفت و در عمل راه سومی را برای این امر پیشنهاد نهاد داده‌اند (Lizewski, 2018: 59)؛ از این منظر نیز اگر به موضوع نگرسته شود، در ثبت ملی اموال مفاخر، اصل موضوع حقوق خصوصی است که عمومی‌سازی شده در حالی که در خصوص سایر آثار ملی، وضعیت برعکس است.

۲. ارزش معنوی اموال مفاخری که به‌عنوان اثر ملی به ثبت می‌رسد، به شخصیت معنوی مفاخر بستگی دارد؛ در حالی که در خصوص سایر آثار ملی، دلیل ثبت اثر، ویژگی‌های خاص خود مال است. ویژگی‌هایی از قبیل قدمت یک مال یا برجستگی‌های هنری، فرهنگی، معماری و ... می‌تواند، یک بنا را به یک اثر ملی تبدیل کند؛ در حالی که در خصوص ثبت ملی اموال مفاخر، ارزش مادی و حتی ویژگی‌های مال چندان اهمیتی ندارد. از این رو کتابخانه شخصی یکی از مفاخر علمی کشور، دارای ارزش معنوی بوده به‌عنوان اثر ملی قابل ثبت است، ولی کتابخانه شخصی یک استاد دانشگاه که جزء مفاخر کشور نیست، ولو از نظر ارزش مادی دارای کتب بسیار ارزشمندتری هم باشد، به‌عنوان اثر ملی قابل ثبت نیست.

۳. ثبت اموال مفاخر به‌عنوان اثر ملی، از حیث حقوقی ذیل بحث حقوق شخصیت (حق شهرت)^۱ قرار می‌گیرد؛ در حالی که سایر آثار ملی و تاریخی و همچنین میراث فرهنگی، در موضوع حقوق اموال (اموال عمومی) مطالعه می‌شوند.

۴. در خصوص اموال مفاخر، صرف ثبت یک مال به‌عنوان اثر ملی، اصولاً خللی به

۱. برای مشاهده مبانی حق شهرت، ر.ک. میرشکاری، عباس (۱۳۹۹). مبانی حمایت حقوقی از شهرت، مطالعات حقوق تطبیقی، (۱) ۱۱، صص ۳۶۱-۳۳۹.

مالکیت خصوصی شخص وارد نمی‌کند؛ در حالی که در خصوص آثار ملی، در بسیاری از موارد، مال توسط دولت خریداری و یا مالکیت مالک به شدت محدود می‌شود؛ چه اینکه این اموال به عنوان اموال عمومی به شمار رفته و مشمول مقررات این دسته از اموال قرار می‌گیرند.

۵. آن دسته از اموال مفاخر که به عنوان اثر ملی ثبت می‌رسند، اگر توسط خود مفاخر ایجاد شده باشند، ممکن است با حقوق معنوی پدیدآورنده (مفاخر) مرتبط باشند؛ در حالی که در خصوص سایر آثار ملی اصولاً موضوع حقوق معنوی، مطرح نیست. به عنوان مثال نقاشی‌های سهراب سپهری که توسط ایشان کشیده شده و یا نسخه دست‌نویس رمانی که توسط یکی از مفاخر ادبی به رشته تحریر درآمده، به عنوان آثار ملی قابل ثبت است و در عین حال مشمول مقررات مالکیت معنوی نیز است؛ ولی در مورد سایر آثار ملی مثل بناهای تاریخی همچون تخت جمشید، به دلیل گذشت زمان، اساساً جنبه‌های مالکیت معنوی اثر قابل حمایت نیست؛ حتی اگر زمان زیادی هم از ایجاد اثر ملی نگذشته و پدیدآورنده یا ورثه او زنده باشند، جنبه حقوق مالکیت معنوی اثر اساساً موضوعیت ندارد؛ مثلاً طراح برج آزادی یا کاخ سعدآباد حتی اگر زنده هم باشند، ثبت این برج یا کاخ به عنوان اثر ملی، نشأت گرفته یا مرتبط با حقوق معنوی ایشان نیست.

با توجه به تفاوت‌های پیش‌گفته به نظر می‌رسد که نظام حقوقی حاکم بر شناسایی و ثبت اموال مفاخر به عنوان اثر ملی باید با نظام حاکم بر سایر آثار ملی متفاوت باشد و قانون‌گذار با درک این وجوه تمایز در این حوزه قانون‌گذاری کند. این موضوع در ادامه و در قالب الزامات نظام حقوقی شناسایی اموال شخصی مفاخر به عنوان اثر ملی بررسی خواهد شد.

۳. الزامات نظام حقوقی شناسایی اموال شخصی مفاخر به عنوان اثر ملی

در حال حاضر شناسایی اموال شخصی مفاخر به عنوان اثر ملی و ثبت آن، تابع مقررات

عمومی ثبت آثار ملی است؛ در حالی که با توجه به ویژگی‌های خاص این اموال، به نظر می‌رسد باید قواعد و ضوابط حقوقی خاصی برای این امر وجود داشته باشد که در ادامه به الزامات خاص این نظام حقوقی خواهیم پرداخت.

۱-۳. محدوده دخالت دولت در شناسایی و ثبت اموال شخصی مفاخر

به موجب ماده ۲ قانون حفظ آثار ملی و بند ۶ ماده ۳ اساسنامه سازمان میراث فرهنگی، شناسایی، ثبت و تهیه فهرست از کلیه آثار ملی و انتشار عمومی آن، جزء وظایف دولت است. بر اساس دستورالعمل اجرایی ثبت آثار ملی مصوب ۱۳۹۸/۰۹/۰۴، در فرآیند عمومی ثبت آثار ملی که توسط ادارات کل استان‌ها و اداره ثبت آثار وزارت انجام می‌شود، این آثار بدون هیچ‌گونه هماهنگی با مالک شناسایی و ثبت می‌شود و مالک ناگزیر باید محدودیت‌های ناشی از ثبت اثر را بپذیرد و می‌توان این نوع ثبت را نوعی ثبت اجباری دانست؛ اما مالک نیز می‌تواند داوطلبانه و رأساً اقدام به معرفی ملک خود برای ثبت کند.

برخلاف نظام ثبت آثار ملی، به نظر می‌رسد که ثبت اموال شخصی مفاخر به عنوان اثر ملی، اصولاً بایستی به صورت اختیاری باشد و اعمال نظام ثبت اجباری، به عنوان قاعده اصلی در این خصوص کاربردی ندارد؛ یعنی در زمان حیات مفاخر، ثبت این اموال صرفاً در صورت تقاضای ایشان و پس از فوت، بنا بر وصیت یا تقاضای ورثه ایشان صورت می‌پذیرد. این موضوع مبتنی بر این قاعده است که مداخله دولت در خصوص اموال مفاخر اصولاً استثنایی است؛ چه اینکه با مالکیت شخصی ایشان در تعارض است. اقدام سازمان میراث فرهنگی برای ثبت اموال شخصی مفاخر صرفاً باید در شرایطی صورت پذیرد که اولاً این اموال واقعاً جزء ارزش‌های فرهنگ عمومی کشور تلقی شود و ثانیاً در معرض تضییع و تفریط قرار داشته باشد.

از سوی دیگر برخی اموال و جنبه‌هایی از مالکیت مفاخر نیز قابل ثبت و محدود شدن توسط دولت نیست؛ چنانکه بیان شد یکی از وجوه تمایز اموال شخصی مفاخر

ارتباط آن با مالکیت فکری ایشان است. لذا مالکیت فکری نقاشی‌ها و تابلوهایی که یک نقاش مشهور ترسیم کرده یا طرح‌هایی که یک معمار مشهور طراحی کرده، قابل محدود کردن یا سلب نیست و باید رعایت شود، ولو اینکه این آثار به عنوان آثار ملی به ثبت برسد و یا حتی در موزه نگهداری شود (شاکری و جعفر پور، ۱۳۹۹: ۲۷۵).

۲-۳. محدوده دخالت دولت در تدوین ضوابط حفاظت و اداره اموال شخصی مفاخر

اصولاً دولت می‌تواند بنا به مصلحت جامعه و ضرورت و همچنین نیازهای احتمالی جامعه، اقداماتی نظیر محدودیت و یا حتی سلب مالکیت را انجام دهد که با قواعد حقوق خصوصی همخوانی ندارد (ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۱۰۵). از نظر موازین فقهی نیز مصالح عقلی و اجتماعی می‌تواند، ضوابط مالکیت خصوصی را دگرگون کرده و حتی اصل ملکیت یا اطلاق آن را نامعتبر سازد (فتاحی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۲۸).

به موجب بند ۱۰ ماده ۳ اساسنامه سازمان میراث فرهنگی، «تهیه و اجرای طرح‌های لازم به منظور حراست، حفاظت، تعمیر، مرمت و احیا آثار، بناها و مجموعه‌های باارزش فرهنگی - تاریخی»، به عنوان یکی از وظایف این سازمان معرفی شده است. قانون حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ انهدام و خراب کردن، تملک، تجدید بنا، مرمت و معامله بدون اجازه دولت و انجام عملیاتی که سبب تزلزل بنیان آثار ملی شود را جرم تلقی کرده و علاوه بر جزای نقدی، الزام مرتکبین به جبران خسارت وارده را نیز مقرر داشته است. همچنین به موجب ماده ۹ این قانون، مالک اموال منقول ثبت شده به عنوان اثر ملی، در صورتی که بخواهد آن را به فروش رساند، باید مراتب را کتباً به دولت اعلام کند و دولت در خرید این آثار، در شرایط مساوی با دیگران، حق اولویت دارد؛ بنابراین در صورتی که اموال شخصی مفاخر نیز به عنوان اثر ملی به ثبت برسد، هرچند از ایشان سلب مالکیت نمی‌شود، لیکن مالکیت ایشان محدود می‌شود. این محدودیت را می‌توان شامل لزوم حفاظت و حراست از مال، منع تغییر وضعیت و هرگونه اقدامی است که به مال صدمه وارد آورد؛ مضافاً اینکه فروش این اموال نیز با محدودیت مواجه است.

به نظر می‌رسد در خصوص حفاظت و اداره اموال شخصی ثبت شده مفاخر نیز نباید محدودیت‌هایی همانند محدودیت‌های موجود نسبت به آثار ملی وجود داشته باشد. چه اینکه این امر انگیزه ثبت این اموال را از بین برده و سبب از بین رفتن این اموال خواهد شد. به نظر می‌رسد که در خصوص اموال شخصی مفاخر تا زمانی که ایشان زنده هستند، سلب مالکیت از سوی دولت موضوعیت نداشته و به دلیل وجود علقه معنوی، خود مفاخر بهتر از هر شخص دیگری می‌توانند این اموال را اداره و حفظ کنند و مداخله میراث فرهنگی برای حفظ این آثار اصولاً استثنایی و محدود به مواردی است که واقعاً بیم تضییع و تلف اموال شخصی ثبت شده مفاخر وجود داشته باشد.

در زمینه انتقال این اموال از سوی مفاخر نیز به نظر می‌رسد که نباید محدودیتی در این خصوص وجود داشته باشد. هیچ اشکالی ندارد که مفاخر اموال ثبت خود را به سازمان، نهاد، موزه، اعم از دولتی یا خصوصی یا انجمن‌ها و کانون‌ها و حتی مجموعه‌داران خصوصی اهدا کند یا بفروشد، مشروط بر این اموال در معرض تضییع قرار نگیرد. مثلاً یک بازیگر که از مفاخر فرهنگی کشور محسوب می‌شود، کلاه و عصایی که با آن در فیلمی ایفای نقش کرده و به عنوان اثر ملی به ثبت رسیده است را به یک انجمن فیلم‌سازی جوانان هدیه کند. البته به نظر می‌رسد که در راستای حمایت از حق عمومی بر فرهنگ، می‌توان مفاخر را الزام به ثبت و نمایش برخی آثار خود در نمایشگاه یا موزه کرد که البته در این موارد نیز باید حقوق مادی و معنوی مفاخر حفظ شود.

اما پس از فوت مفاخر، با توجه به اینکه ممکن است ورثه آن علقه معنوی را با اموال یاد شده نداشته باشند، محدوده نظارت و مداخله دولت بیشتر خواهد بود و اصل بر مداخله دولت خواهد بود، مگر اینکه ورثه با اتخاذ تدابیر مقتضی از جمله ثبت و تأسیس بنیاد حفظ آثار شخص متوفی و یا با تأسیس موزه خصوصی و یا حتی با ارائه تعهد به میراث فرهنگی، به نحو مطلوبی از این اموال حفاظت کنند.

۳-۳. مسئولیت مدنی ناشی از ورود خسارت به اموال ثبت شده مفاخر به عنوان اثر ملی

اموال شخصی مفاخر، پس از ثبت به عنوان اثر ملی، متعلق حق عمومی جامعه (حق بر فرهنگ عمومی) و در حوزه حقوق عمومی قرار می گیرد و لذا در راستای حفظ مصالح عمومی جامعه دولت نسبت به آن حق و تکلیف پیدا می کند (چراغچی و شفیعا، ۱۴۰۳: ۱۰). تا قبل از ثبت، با توجه به وجود مالکیت خصوصی و حق انحصاری مالک، قانوناً نمی توان حقی را بر جامعه نسبت به اموال مفاخر تصور کرد. ولی پس از ثبت، این اموال باید برای عموم مردم و حتی نسل های بعدی مورد حفظ و حراست قرار گیرد و به عبارت دیگر، ذخیره ای اقتصادی و اجتماعی برای عموم مردم است (حیدری شولی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۷۰) و در نتیجه در صورت ورود آسیب به آن ها، باید خسارت وارده جبران شود. پذیرش وجود این حق عمومی نسبت به اموال شخصی مفاخر، بر مسئولیت مدنی دولت و مالک تأثیرگذار است که در ادامه مورد بررسی قرار می گیرد.

۱-۳-۳. مسئولیت مدنی دولت در ورود خسارت

به طور کلی می توان گفت که مسئولیت دولت در دو فرض «کوتاهی در سیاست گذاری و قانون گذاری» و یا «کوتاهی در انجام تکالیف قانونی و نظارت بر آثار ملی» ممکن است محقق شود.

(۱) مسئولیت ناشی از کوتاهی در سیاست گذاری و قانون گذاری: بیشتر حقوقدانان عقیده دارند که دولت در زمینه قانون گذاری و یا سیاست گذاری، مسئولیتی ندارد (ابوالحمد، ۱۳۴۹: ۲۹) و اگر در نتیجه تصویب قوانین نادرست، خسارتی به اشخاص وارد آید، این خسارت قابل جبران نیست. در تبیین این امر چند دلیل مطرح شده است؛ نخست اینکه فرض بر این است که قانون گذار حکیم است و همواره بهترین تصمیم ها را به عنوان قانون اتخاذ می کند؛ فرضی که خلاف آن قابل اثبات نیست (غمامی، ۱۳۷۶: ۷۵). ارزیابی نامشروع بودن عمل دولت در وضع قانون، مستلزم آن است که قاضی بر اعمال قوه مقننه نظارت داشته باشد که این امر

مخالف اصل تفکیک قواست. لذا جبران خسارت ناشی از قانون، صرفاً در مواردی امکان‌پذیر است که در خود قانون پیش‌بینی شده باشد (ابوالحمد، ۱۳۸۸: ۶۷۵). سوم اینکه ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی، در موارد اعمال حاکمیت دولت را معاف از جبران خسارت دانسته است که قانون‌گذاری یکی از مصادیق بارز اعمال حاکمیت است (غمامی، ۱۳۷۶: ۷۶؛ میر داداشی، ۱۳۹۳: ۱۹۴). به‌جز در مواردی که دولت اقدام به وضع آئین‌نامه یا دستورالعمل خلاف قانون کرده و این آئین‌نامه در دیوان عدالت اداری ابطال می‌شود و طبیعتاً دولت ضامن جبران خسارات وارده ناشی از این تصمیم نادرست نیز است، به نظر می‌رسد که نتوان در نتیجه قانون‌گذاری، مسئولیتی برای دولت قائل شد؛ چه اینکه احراز تقصیر اداری دولت در این زمینه بسیار دشوار است. البته در موارد خاص که وضع قانون در جهت تأمین منافع عمومی و به زیان گروه خاصی از اشخاص باشد، به استناد نظریه «تساوی همگان در برابر هزینه‌های عمومی» یا «توزیع ناعادلانه زیان‌ها» می‌توان برای دولت مسئولیت در نظر گرفت؛ نتیجه منطقی این حکم نیز جبران خسارت زیان‌دیده توسط نماینده جامعه، یعنی دولت است (غمامی، ۱۳۷۶: ۷۸-۷۷).

۲) مسئولیت ناشی از کوتاهی در انجام تکالیف قانونی و نظارت بر آثار ملی: دولت در قبال پرداخت هزینه‌های تعمیر و حفاظت از اموال مفاخر که به‌عنوان اثر ملی به ثبت رسیده، مسئول است و اگر وظیفه خود را به‌درستی انجام ندهد و خسارتی به اثر وارد آید، نمی‌تواند مالک را به جهت متقبل نشدن هزینه‌های حفاظت مؤاخذه کند؛ زیرا طبق قوانین، حفاظت از اثر به‌عنوان یک امر حاکمیتی بر عهده دولت است (چراغچی و شفیعا، ۱۴۰۳: ۱۲)، مگر اینکه دولت تدابیر لازم را اندیشیده باشد و ورود زیان به دلیل تقصیر و یا عمد مالک باشد. علاوه بر این، اگر دولت در شناسایی و ثبت آثار ملی و انجام سایر وظایف قانونی خود کوتاهی کند و به همین سبب، آثار مرتبط با مفاخر از بین برود یا آسیب ببیند، می‌توان وزارت میراث فرهنگی را هم در قبال مردم و هم در قبال مالک اثر مسئول جبران خسارت وارده دانست. هرچند جنبه اصلی زیان

وارد به آثار ملی، جنبه معنوی آن است، لیکن در ارزیابی خسارات وارده به این اموال باید جنبه‌های مادی و اقتصادی این آثار نیز مورد توجه قرار گیرد؛ چه اینکه بسیاری از آثار ملی متعلق به مفاخر از طریق نمایش عمومی، تبدیل شدن به موزه و یا حتی کاربری‌های گردشگری و خدماتی نظیر کافه کتاب و ... می‌تواند درآمد اقتصادی نیز داشته باشند. البته در خصوص آثار ملی متعلق به مفاخر، از آنجا که مالکیت مال شخصی است، منافع و درآمد ناشی از آن نیز متعلق به ایشان است و صرفاً خود مالک می‌تواند، این خسارات را مطالبه کند.

۲-۳-۳. مسئولیت مالک (مفاخر) در ورود خسارت

مهم‌ترین دلیلی که برای جبران خسارت وارده به آثار ملی مطرح شود، تعلق این اموال به همه نسل‌هاست. این دلیل در خصوص آثار ملی که جزء در اختیار دولت قرار دارد، به راحتی قابل پذیرش است؛ چه اینکه این اموال به عنوان اموال عمومی تلقی شده که تصرفات دولت در آن، تصرف مالکانه محسوب نمی‌شود؛ لذا حتی اگر کوتاهی دولت در نگهداری از این اموال، منجر به ورود خسارت به مال شود، دولت مسئول جبران خسارات وارده خواهد بود. لیکن در مورد اموال شخصی مفاخر که با ثبت ملی اثر، از مالکیت ایشان خارج نمی‌شود، این سؤال مطرح می‌شود که اگر خود مالک اقدام به تخریب مال کند، جبران خسارت به اثر چگونه قابل توجیه است؟ البته چنانکه بیان شد، با توجه به اینکه مفاخر به صورت اختیاری اقدام به ثبت اموال خود به عنوان اثر ملی می‌کنند و با عنایت به وجود علقه معنوی، تحقق این امر از سوی ایشان، فرض بعیدی است، ولی انجام این عمل پس از فوت و از سوی ورثه محتمل است.

در اینکه اقدام مالک در ایراد خسارت به مال یا از بین بردن آن، برخلاف مقررات بوده و تقصیر محسوب می‌شود، تردیدی وجود ندارد؛ لیکن شرط اساسی مسئولیت مدنی، ورود خسارت است (رکن ضرر) که در جایی که شخصی مال خود را از بین می‌برد یا به آن صدمه وارد می‌کند، این رکن مفقود است. به نظر می‌رسد که این آثار

ملی علاوه بر جنبه مادی و ملموس خود که به مفاخر تعلق دارد، به دلیل ارتباط با ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی جامعه، دارای ارزش معنوی نیز است که متعلق به عموم جامعه است. ارزش فرهنگی و اجتماعی آثار ملی و به‌ویژه اثرگذاری آن در زمینه ایجاد هویت ملی، در میان عموم مردم جامعه چندان شناخته شده نیست؛ (شاکری و جعفرپور، ۱۳۹۹: ۲۶۲) در حالی که نقشی که این آثار در فرهنگ و هویت یک ملت دارد، اختصاص به شخص خاصی ندارد و در صورت ورود خسارت به این جنبه معنوی مال، خسارتی به کل جامعه وارد شده است. از این رو برخی حقوقدانان معتقدند، اگر نهاد قانونی وجود داشته باشد که دفاع از حق بر فرهنگ عمومی در قلمرو سازمانی آن نهاد باشد، می‌تواند از دادگاه صالح به استناد حفظ اخلاق حسنه و امنیت شغلی یا حیثیت صنفی اشخاص آن جمع، خواهان قرار منع یا توقف فعل زیان‌بار (صفری و حاجی عزیزی، ۱۳۹۸: ۱۷) و یا مطالبه خسارت شوند.

به اعتقاد برخی حقوقدانان، در حوزه میراث فرهنگی باید مفاهیم اساسی حقوق خصوصی را با افزودن عناصر اجتماعی یا عمومی، اصلاح کرد که از آن به «اجتماعی شدن»^۱ یا «عمومی شدن»^۲ حقوق یاد کرده‌اند (Merryman, 1968: 16). ریشه عمومی‌سازی حقوق خصوصی را باید در ظهور حوزه‌های جدید قوانین جستجو کرد؛ جایی که نقطه تلاقی بین حقوق عمومی و خصوصی ایجاد می‌شود (Jagielska-Burdauk, 2022: 39). لذا این میراث فارغ از نوع مالکیت آن؛ به منفعت عمومی مرتبط است (حیدری شولی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۲۸) و از حیث رعایت حق جامعه بر فرهنگ عمومی، می‌توان الزاماتی را در خصوص نحوه نگهداری، تعمیر و ارائه بر مالک تحمیل کرد که مبنای حقوقی این الزامات برتری حقوق عمومی (جامعه) بر حقوق خصوصی (مالک) است. با این تحلیل آنچه به‌عنوان ضرر محسوب می‌شود، صدمه به ارزش‌های معنوی، فرهنگی و اجتماعی اثر است که به عموم جامعه تعلق دارد؛ لذا حتی استفاده یا

نگهداری نامناسب از یک اثر ملی توسط مالک که مخالف شئون اثر باشد، می‌تواند به عنوان خسارت به مال تلقی شود، ولو اینکه خسارت مادی به مال وارد نشده باشد؛ بر همین اساس، عدم ارائه و نمایش مال نیز می‌تواند به منزله محروم کردن جامعه از آثار فرهنگی و هویتی خود باشد.

فرجام سخن

مفاخر هر جامعه در پرورش افکار عمومی برای فراگیری ارزش‌های نظام اجتماعی، نقش مهمی دارند و جزئی از هویت هر ملت به شمار می‌روند؛ لذا شناسایی و حفاظت از آثار مرتبط با مفاخر می‌تواند به توسعه ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی جوامع کمک کند. برای تحقق امکان ثبت اموال مفاخر به عنوان اثر ملی باید یکی از این معیارها وجود داشته باشد: یا اموال با شخصیت و شهرت مفاخر در ارتباط باشد (مثل تابلوهای نقاشی یک هنرمند ملی یا کتابخانه شخصی دانشمندی که از مفاخر ملی به شمار می‌رود)، یا بین مفاخر و مال از حیث مکانی وابستگی وجود داشته باشد (مثل منزل مسکونی یا کارگاه و دفتر کار مفاخر) و یا اینکه مال مزبور به واسطه شخصیت ایشان به مفاخر، به ایشان اهدا شده باشد (مثل جوایز و هدایای تعلق گرفته به مفاخر با توجه به شخصیت و جایگاه شخصی ایشان).

در ثبت اموال مفاخر به عنوان اثر ملی، با تعارض دو حق مواجه هستیم؛ از یک سو حق مالکانه مفاخر بر اموالشان محترم است و از سوی دیگر حق عموم جامعه بر این اموال که دربردارنده بخشی از فرهنگ یک کشور هستند، قابل انکار نیست. این درحالی است که در خصوص سایر آثار فرهنگی و تاریخی اصولاً چنین تعارضی وجود ندارد و یا در صورت وجود، امکان سلب مالکیت شخص فراهم است. وجود این وجه تمایز و همچنین وجوه ممیزه دیگری از جمله ارتباط ارزش اموال مفاخر با شخصیت ایشان، ارتباط با حق شهرت، حفظ مالکیت خصوصی مفاخر حتی پس از ملی شدن و احتمال وجود حقوق معنوی نسبت به این اموال برای مفاخر، موجب طرح این ضرورت شده

که نظام حقوقی حاکم بر ثبت و اداره اموال شخصی مفاخر باید متمایز از سایر آثار ملی باشد. در قوانین فعلی، ثبت اموال مفاخر مقید به شرایطی نشده و متون قانونی در این خصوص اطلاق دارند و فارغ از قدمت هرگونه مالی را که متعلق به مفاخر باشد، دارای شرایط لازم برای ثبت در فهرست آثار ملی می‌دانند.

با توجه به وجوه تمایز یاد شده، به نظر می‌رسد که ثبت اموال مفاخر به عنوان اثر ملی باید به صورت اختیاری و در زمان حیات به درخواست مفاخر و پس از فوت، به موجب وصیت یا درخواست ورثه باشد و جز در موارد ضروری دولت در این خصوص مداخله نکند. ثبت اموال مفاخر، سبب خروج از مالکیت ایشان نشده و در زمان حیات اداره این اموال با خود مفاخر و پس از فوت نیز در صورت اقدام مطلوب ورثه برای حفظ و نگهداری از این اموال، از قبیل تأسیس بنیاد حفظ آثار شخص مفاخر یا تأسیس موزه خصوصی، دولت حق مداخله نداشته و الا مکلف به مداخله برای حفظ این اموال است. لذا می‌توان گفت که قلمروی مداخله دولت (میراث فرهنگی) برای ثبت و حفظ اموال شخصی مفاخر، محدودتر از مداخله در خصوص سایر آثار ملی است.

در صورت ورود خسارت به یک اثر ملی، مالک از حیث جنبه‌های مادی و اقتصادی (حقوق مالکانه) و دولت یا دادستان، از حیث جنبه‌های عمومی (حق عمومی مردم بر فرهنگ) می‌توانند خسارات وارده را مطالبه کنند. لیکن سازمان‌های مردم نهاد، علیرغم داشتن امکان اعلام جرم طبق ماده ۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری (اصلاحی ۱۳۹۴/۳/۲۴) و شکایت از تصمیمات غیرقانونی دولت نزد دیوان عدالت اداری طبق تبصره ۲ الحاقی به ماده ۱۷ قانون دیوان عدالت اداری، امکان طرح دعوی مطالبه خسارت را ندارند. خواننده دعوی نیز ممکن است، شخص ثالث، دولت (در فرض تقصیر در انجام وظایف قانونی) و یا حتی خود مالک باشد که در فرض اخیر صرفاً خسارات وارده به جنبه معنوی مال (ارزش فرهنگی اثر) قابل مطالبه است.

منابع

- ابراهیمی، غدرا (۱۳۹۵). بررسی حقوقی و فقهی محدودیت و سلب مالکیت در میراث فرهنگی. فصلنامه میراث و گردشگری، ۱(۳)، ۹۵-۱۱۴. <http://istta.ir/upload/file/FinalBook-miras3.pdf>
- ابوالحمد، عبدالحمید (۱۳۴۹). تحولات حقوق خصوصی مسئولیت مدنی دولت، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ابوالحمد، عبدالحمید (۱۳۸۸). حقوق اداری، تهران: انتشارات توس.
- امین بیدختی، علی اکبر؛ شریفی، نوید و توکلی، یحیی (۱۳۹۲). آثار فرهنگی گردشگری از نگاه دانشجویان، مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۱۴(۲۴)، ۱۱۷-۱۳۸. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088760.1392.14.24.7.8>
- انوری، حسن (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن. تهران: نشر سخن.
- بشیری، حمید (۱۳۸۷). فرهنگ از دیدگاه انسان شناسی و قوم شناسی. چاپ اول. تهران: نگاه معاصر.
- بهرامی فر، زهره (۱۳۹۱). بررسی مالکیت اموال فرهنگی - تاریخی در فقه و حقوق ایران و اسناد بین المللی. پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر اصغر محمودی، دانشگاه پیام نور استان تهران.
- چراغچی، سوسن و شفیعا، سعید (۱۴۰۳). بررسی مسئولیت عمومی در قبال میراث فرهنگی و میراث طبیعی. گزارش کارشناسی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، ۳۲ (۴)، شماره مسلسل: ۱۹۸۶۹. <https://doi.org/10.22034/report.2024.16996.1831>
- حجت، مهدی (۱۳۸۰). میراث فرهنگی؛ سیاست ها برای کشور اسلامی. تهران: پژوهشگاه سازمان میراث فرهنگی.
- حیدری شولی، فروغ؛ جلالی، محمد و الیزابت بلک، ژانت (۱۴۰۰). حفاظت مؤثر از میراث فرهنگی غیرمنقول از منظر اصول و نهادهای مؤثر؛ مطالعه تطبیقی حقوق ایران و انگلیس. پژوهش های نوین حقوق اداری، ۳(۷)، ۱۸۹-۱۶۳. [Doi:10.22034/mral.2021.525063.1117](https://doi.org/10.22034/mral.2021.525063.1117)
- خیرخواه خالان، سمیه (۱۳۹۸). تبیین مفهوم آثار ملی و نظام حقوقی حاکم بر آن. پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر حامد کرمی، دانشگاه شاهد.
- زکریایی کرمانی، ایمان (۱۳۹۴). تبیین اهمیت شناخت مفاخر برای اعتلای هویت فرهنگی معاصر ایران. مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۱۶ (۳۱)، ۱۵۳-۱۷۶. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088760.1394.16.31.7.6>

ساداتی، سید فخرالدین (۱۳۹۹). *تطبیق و بررسی انواع مالکیت در میراث فرهنگی و عوامل تحدید کننده مالکیت در میراث فرهنگی*. پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر علی اکبر رحمتیان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهشهر.

شاکری، زهرا و جعفر پور، یاسمن (۱۳۹۹). *چالش های حقوق مالکیت فکری برای حمایت از آثار هنری در موزه های معاصر*. *مطالعات فرهنگ- ارتباطات*. ۲۱(۵۱)، ۲۸۳-۲۶۱.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088760.1399.21.51.10.4>

شماعی، علی (۱۳۸۷). *نقش جهانگردی در فرایند همگرایی و توسعه فرهنگی کشورهای اسلامی*. *مطالعات فرهنگ- ارتباطات*. ۹(۱)، ۸۱-۱۰۶.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088760.1387.9.1.3.3>

صفری، ناهید و حاجی عزیزی، بیژن (۱۳۹۸). *مطالعه تطبیقی ضرر جمعی در نظام حقوقی فرانسه، آمریکا و ایران*. *نشریه پژوهش حقوق خصوصی*. ۸(۲۸)، ۶۳-۹۰.

<https://doi.org/10.22054/jplr.2018.33294.1928>

عباسی، بیژن (۱۳۹۹). *حقوق و تکالیف مالکان خصوصی آثار ثبت شده در فهرست آثار ملی*. *نشریه پژوهش های نوین حقوق اداری*. ۲(۴)، ۱۱-۳۸.

<https://www.doi.org/10.22034/mral.2020.125633.1018>

عبدلخانی، فاطمه (۱۳۹۸). *ارزیابی فقهی حقوقی راهبردهای تقنینی ایران در زمینه میراث فرهنگی*. پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر خسرو نشان، دانشگاه شهید چمران اهواز.

علیشاهی قلعه جوقی، ابوالفضل و دهقان، مهدی (۱۳۹۳). *پژوهشی در مالکیت گنج و میراث فرهنگی*. *دانشنامه حقوق اقتصادی*. ۲۱(۶)، ۵۱-۷۶. <https://doi.org/10.22067/le.v21i6.24180>

غمامی، مجید (۱۳۷۶). *مسئولیت مدنی دولت نسبت به اعمال کارکنان خود*. تهران: نشر دادگستر.

فتاحی، سید محسن؛ مومنی، عابدین و امام، سید محمد (۱۳۸۹). *دیدگاهی نو درباره مالکیت خصوصی میراث فرهنگی*. *مجله فقه و مبانی حقوق اسلامی*. ۴۳(۱)، ۱۱۹-۱۴۴.

<https://civilica.com/doc/1888346>

فدایی نژاد، سمیه و حناچی، پیروز (۱۳۹۳). *بررسی و تبیین سیر تحولات، سیاست ها و برنامه های حفاظت از میراث فرهنگی، بازه زمانی سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۱*. *فصلنامه معماری ایران*. ۳(۵)، ۲۱-۳۷.

<https://sid.ir/paper/503512/fa>

کریمی، حامد و خیرخواه، سمیه (۱۳۹۹). *مفهوم شناسی و تاریخچه آثار ملی در حقوق ایران*. *فصلنامه پژوهش های حقوقی میان رشته ای*. ۱(۳)، ۱-۱۵. <http://dx.doi.org/10.29252/jilr.1.3.1>

گروسی، مریم (۱۳۹۵). *ماهیت حق مالکیت بر میراث فرهنگی*. پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر محمد صالحی مازندرانی، دانشگاه قم.

مرتجائی، سوده؛ حاجیانی، ابراهیم؛ صالحی امیری، سیدرضا و امیرخانی، غلامرضا (۱۴۰۲): ارزیابی سیاست‌های فرهنگی پس از انقلاب اسلامی در حوزه حفاظت از میراث فرهنگی (با تأکید بر میراث مستند و مکتوب)، *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ۱۹(۴)، ۶۷-۹۳.

<https://doi.org/10.22034/jcsc.2022.561260.2600>

مصدق، محمد (۱۳۶۶). *خاطرات و تألمات مصدق*. به کوشش ایرج افشار. تهران: انتشارات علمی.

معین، محمد (۱۳۸۷). *فرهنگ فارسی، دوره شش جلدی*. تهران: انتشارات راه رشد.

میر داداشی، سید مهدی (۱۳۹۳). *مسئولیت مدنی مؤسسات عمومی در حقوق ایران و مصر*. قم: انتشارات دانشگاه مفید.

میرشکاری، عباس (۱۳۹۹). مبانی حمایت حقوقی از شهرت. *مطالعات حقوق تطبیقی*، ۱ (۱۱)، ۳۶۱-۳۶۹.

۱۰.۲۲۰۵۹/jcl.2020.290488.633904.۳۳۹

نگهبان، عزت الله (۱۳۸۵). *مروری بر پنجاه سال باستان شناسی ایران*. تهران: انتشارات سبحان نور.

- قوانین و مقررات

آیین‌نامه اموال فرهنگی، هنری و تاریخی نهادهای عمومی و دولتی مصوب ۱۳۸۱/۱۲/۰۷ هیات وزیران
آیین‌نامه حمایت از مالکان، متصرفان قانونی و بهره‌برداران خصوصی و غیر دولتی آثار غیرمنقول و بافت‌های تاریخی - فرهنگی ثبت شده در فهرست آثار ملی و تاریخی فرهنگی و با ارزش مصوب

۱۴۰۰/۵/۳

قانون اصلاح قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۴

قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵

قانون اساسنامه سازمان میراث فرهنگی مصوب ۱۳۶۷

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۳/۶/۱۱

قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴ - ۱۳۹۰) مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵

قانون برنامه پنجم توسعه هفتم پیشرفت جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۳ - ۱۴۰۷) مصوب ۱۴۰۳/۴/۱۸

قانون اصلاح قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری مصوب ۱۴۰۲/۳/۶

قانون ثبت آثار ملی مصوب ۱۳۵۲/۰۹/۱۲

قانون حمایت از مرمت و احیای بافت‌های تاریخی - فرهنگی مصوب ۱۳۹۸/۴/۱۲

قانون راجع به حفظ آثار ملی ۱۳۰۹/۸/۱۲

قانون مجازات اسلامی (کتاب پنجم: تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵/۳/۲
 قانون مدنی مصوب ۱۳۰۷/۲/۱۸
 قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹/۲/۷
 لایحه قانونی راجع به جلوگیری از انجام اعمال حفاریهای غیر مجاز و کاوش به قصد به دست آوردن اشیاء عتیقه و آثار تاریخی که بر اساس ضوابط بین‌المللی مدت یک صد سال یا بیشتر از تاریخ ایجاد یا ساخت آن گذشته باشد. مصوب ۱۳۵۸/۲/۱۸
 نظامنامه اصلاح شده اجرای قانون دوازدهم آبان ماه ۱۳۰۹ راجع به حفظ آثار عتیقه ایران، مصوب ۱۳۱۱/۸/۲۸ هیات وزیران

References

- Abbasi, B. (2021). The Rights and Duties of Private Owners of Monuments Registered in the National Monuments List. *Quarterly Journal of Modern Administrative Law Research*, 2 (4): 11-38. [In Persian]. <https://www.doi.org/10.22034/mral.2020.125633.1018>
- Abolhamd, A. (1970). *Developments in Private Law and Civil Liability of the State*. Tehran: University of Tehran Press (UTP). [In Persian]
- Abolhamad, A. (2009). *Administrative Law*. Tehran: Toos Publications. [In Persian]
- Abdolkhani, F. (2019). *Jurisprudential and Legal Evaluation of Iran's Legislative Strategies in the Field of Cultural Heritage*. Master's Thesis, supervised by Dr. Khosrow Neshan, Shahid Chamran University of Ahvaz. [In Persian]
- Alishahi Ghale Googhi, A. And Dehghan, M. (2015). Treasure and Heritage Property Law and Statute Law In Iran. *Encyclopedia of Economic Law Journal*, 21(6). 51-76. [In Persian] Doi: <https://doi.org/10.22067/le.v21i6.24180>
- Aminbeidokhti, A; Sharifi, N & Tavakkoli, Y (2014). Effects of Cultural Tourism from the Standpoint University Students. *Journal of Culture-Communication Studies*, 14(24), 117-138. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088760.1392.14.24.7.8>
- Anvari, H. (2002). *The Great Dictionary of Sokhan*. Tehran: Sokhan Publishing House. [In Persian]
- Bahramifar, Z., (2012). Ownership of Cultural-Historical Properties in Iranian Jurisprudence and Law and International Pieces of Document. Faculty of Literature and Human Sciences. Tehran Payam Noor Center. [In Persian]

- Bashirieh, H (2008). *Culture from the Perspective of Anthropology and Ethnology*. First Edition, Tehran: Negah Moaser. [In Persian]
- Cheraghchi, S. & Shafia, S. (2024). Investigating Public Responsibility for Cultural and Natural Heritage, *Expert Reports of the Research Center of the Islamic Consultative Assembly*. 32(4). Serial Number: 19869. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/report.2024.16996.1831>
- Ebrahimi, O. (2016). Legal and Jurisprudential Reviews Restrictions and Dispossession of the Cultural Heritage. *Heritage and tourism journal*, 1(3), 95-114. [In Persian] <http://istta.ir/upload/file/FinalBook-miras3.pdf>
- Fadaei Nezhad, S. and Hanachi, P. (2022). A Study and Review of the Evolution of Policies and Plans Adopted for Conservation of Cultural Heritage, From 1999 Up To 2012. *Journal of Iranian Architecture Studies*. 3(5), 21-37. [In Persian] <https://sid.ir/paper/503512/fa>
- Fattahi, S. M., Momeni, A. & Emam, S. M. (2010). A New Perspective on the Private Ownership of Cultural Heritage. *Jurisprudence the Essentials of the Islamic Law*. 43(1), 119-144. [In Persian] <https://civilica.com/doc/1888346>
- Garousi, M. (2016). *The Nature of Ownership Rights over Cultural Heritage*. Master's Thesis, supervised by Dr. Mohammad Salehi Mazandarani, University of Qom. [In Persian]
- Ghamami, M (1997). *Civil Responsibility of the Government for the Acts of Its Employees*. Tehran: Dadgostar Publishing House. [In Persian]
- Heydari Shooli, F., Jalali, M. & Blake J.E. (2021) The Protection of Immovable Cultural Heritages in Light of Effective Principles and Institutes: The Comparative Study of Iran and United Kingdom. *Journal of Modern Research on Administrative Law*, 3(7), 163-189. [In Persian] Doi:10.22034/mral.2021.525063.1117
- Hojjat, M. (2018). *Cultural Heritage in Iran: Policies for an Islamic Country*. Tehran: Iran's Cultural Heritage Organization (Research Institute). [In Persian]
- Jagielska-Burdauk, A. (2022). *Cultural Heritage as a Legal Hybrid Between Public and Private Law*, 1st ed., Switzerland: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-04946-0>
- Karami H. & Kheirkhah, S. (2020). Conceptualization and History of National Monuments in Iranian Law. *Interdisciplinary Legal Research (ILR)*. 1 (3) :1-15. [In Persian] <http://dx.doi.org/10.29252/jilr.1.3.1>
- Kheirkhah Khalan, S. (2019). *Explaining the Concept of National Monuments and the Legal System Governing Them*, Master's thesis, supervised by Dr. Hamed Karami, Shahed University. [In Persian]
- Lizewski, B. (2018). Prawo Publiczne a Prawo Prywatne – Wybrane Uwagi Teoretyczne na Temat Hybrydyzacji Instytucji Prawnych. *Zeszyty*

- Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II* 61 (4): 47–63. <https://doi.org/10.31743/zn.2018.61.4.47-63>
- Merryman, J.H. (1968). Two Ways of Thinking about Cultural Property. *The American Journal of International Law*. 80 (4): 831-853. <https://doi.org/10.2307/2202065>
- Mirdadashi, S. M. (2014). *Civil Liability of Public Institutions in Iranian and Egyptian Law*. Qom: Mofid University Publications. [In Persian]
- Mirshekari, A. (2020) “Foundations of Legal Protection of Reputation”, *Comparative Law Review*, 11(1), 339-361. [In Persian] DOI: 10.22059/jcl.2020.290488.633904
- Moein, M. (2008). *Persian Dictionary*. six-volume series. Tehran: Rah Roshd Publications. [In Persian]
- Mortajaei, S., Hajiani, E., Salehi Amiri, S. R. & Amirkhani, G. (2024). Evaluation of Cultural Policies after Islamic Republic in The Area of Cultural Heritage Conservation (Emphasizing on the Documentary and Written Heritage). *Cultural Studies & Communication*, 19(73), 67-93. [In Persian] doi: <https://doi.org/10.22034/jcsc.2022.561260.2600>
- Mossadegh, M. (1987). *Memories and Sorrows of Mossadegh*. edited by Iraj Afshar. Tehran: Elmi Publications. [In Persian]
- Negahban, E. (2006). *A Review of Fifty Years of Iranian Archaeology*. Tehran: Sobhan Noor Publications. [In Persian]
- Sadati, S. F. (2019). *Comparison and Investigation of Types of Ownership in Cultural Heritage and Factors Limiting Ownership in Cultural Heritage*. Master's thesis, supervised by Dr. Ali Akbar Rahmatian. Islamic Azad University of Behshahr. [In Persian]
- Safari, N. & Haji Azizi, B. (2019). Comparative Study of Collective Losses in The Legal System of France, the United States, and Iran. *Private Law Research*, 8(28), 63-90. [In Persian] doi: <https://doi.org/10.22054/jplr.2018.33294.1928>
- Shakeri, Z. & Jafarpour, Y. (2020). Challenges of Intellectual Property Law to Protect of Artworks in Contemporary Museums, *Culture-Communication Studies*. 21(51), 261-283. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088760.1399.21.51.10.4>
- Shamai, A. (2007). Tourism Role in the Process of Convergence and Cultural Development of Islamic Countries. *Culture-Communication Studies*. 9(1), 81-106. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088760.1387.9.1.3.3>
- Zakariaee Kermany, I. (2016). Explanation the Importance of Pride Worthies Recognition in order to Elevate Iranian Contemporary Cultural Identity. *Journal of Culture-Communication Studies*, 16(31), 153-176. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.20088760.1394.16.31.7.6>

Codes and Regulations

Amended Regulations for the Implementation of the Law of November 3, 1930, Regarding the Preservation of Iranian Antiquities, Approved on November 19, 1932 by the Pahlavi Council of Ministers. [In Persian]

Bill on preventing unauthorized excavations and exploration for obtaining antiques and historical monuments that, according to international standards, are one hundred years or more old from their creation or construction date. 8 May 1972, [In Persian] Available at: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/98106>

Civil Code, 8 May 1928, [In Persian]

Civil Responsibility Code, 27 Apr 1960, [In Persian]

Code amending the Code of the Organization and Procedure of the Court of Administrative Justice, 27 May 2023, [In Persian]

Code of Permanent Provisions of National Development Programs, 2017. [In Persian]

Code of Preservation of National Monuments, 3 Nov 1930, [In Persian]

Code of the Fifth Five-Year Development Plan of the Islamic Republic of Iran (2011-2015), 5 Jan 2011. [In Persian]

Code of the Fourth Economic, Social and Cultural Development Program of the Islamic Republic of Iran, 1 Sep 2004. [In Persian]

Code of the Seventh Five-Year Development Plan of the Islamic Republic of Iran (2024-2028), 8 Jul 2024, [In Persian]

Constitution of the Islamic Republic of Iran [In Persian]

Criminal Procedure Code Amendment Act, 2015. [In Persian] Available at: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/934354>

Islamic Penal Code (5th Book: Penalties and Deterrent Punishments), 22 May 1996. [In Persian]

National Monuments Registration Code, 3 Dec 1973, [In Persian]

Regulations for the Protection of Owners, Legal Occupants, and Private and Non-Governmental Users of Imovable Works and Historical-Cultural Structures Registered in the List of Valuable National, Historical, Cultural and Historical Monuments, 25 Jul 2021, [In Persian]

Regulations on Cultural, Artistic and Historical Property of Public and Government Institutions, approved by the Council of Ministers on 26 Feb 2003, [In Persian]

Statute of the Cultural Heritage Organization, 1988. [In Persian]

Support Restoration and Revival of Historical-Cultural Structures Code, 3 Jul 2019. [In Persian]